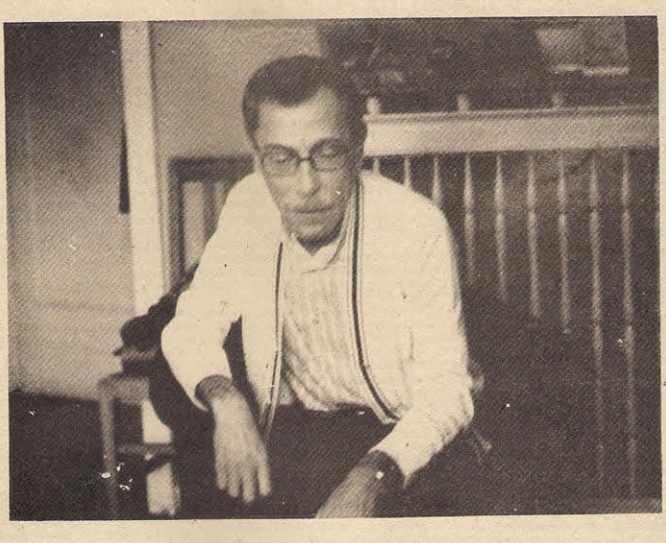

Bilge Karasu: "Her yapıtın tarihinde ölü noktalar olabilir"

FÜSUN AKATLI — Fotoğraf: KORAY OLŞEN

- Bir konuşma yapalım seninle, ama bu konuşmanın konusunu ya da uğraklarını baştan sınırlandırmayalım. Konuşmamız bizi nereye sürüklerse oraya gidelim diyorum. Ne dersin?

- Kendimizi sıkıya sokmadan, her zaman konuştuğumuz gibi...

- Öyle. Bu dağınıklığı bağışlatmak için de, hiç olmazsa başlarken çok klasik ve çok ciddi bir soru sorayım sana: Sanatın bir işlevi olduğuna inanır mısın? Nasıl bir işlevi olabilir sanatın, olabilirse, sence?

- Sanatın bir işlevinden söz etmek sınırlandırıcı olur, türlü işlevlerinden söz edilebilir, vardır da. Bir yapıt birkaç işlev de, bir tek işlev de yerine getirebilir. Kuramsal alıcılar düşünülerek sanatın işlevi şudur demektense, çeşitli değişik alıcıların, dolayısıyla değişik işlevlerin bulunabileceğini düşünmek daha akla yakın.

- Ne gibi?

- Bir yapıtın değişik alıcı-dönemleri, alıcı-kişileri, alıcı-yerleri olabilir. Bir yapıtın hangi işlev düşünülerek yaratılmış olduğuyla çoğu zaman uğraşmayız da, asıl ilginç görünen, bambaşka çağlarda, bambaşka amaçlarla yapıldığını bildiğimiz işlere, bizim bugün alıcı olabilmemizdir. Burada sanatın evrenselliğinden söz etmek bilmem ne dereçe münasip olur ama! 400 ya da 4000 yıl önce nerelerde, ne amaçlarla yapıtlar yaratılmış. Kimi çağ bunlarda hiçbir şey bulmuyor. Kimi çağ ile ise iletişim yeniden kurulabiliyor. Her yapıtın tarihinde ölü noktalar olabilir: Bilinmeme, unutulma gibi; ama sonra yeniden ortaya çıkabilir bu yapıt, günün kaygılarına uygun düşebilir.

- İşlevin gerçekleşme olasılıklarına değiniyorsun, bunları söylemekle. Güzel de, gerçekleştiğinde ya da gerçekleşecek olduğunda nasıl bir işlev görüyoruz?

- Bilmediğimizi iletme, henüz görmediğimizi —duymadığımızı gösterme— duyurma, ya da görüp bilip duyduğumuz şeyleri başka bir biçimde, yeni bilinmedik bir biçimde bize yeniden göstermeye. Bir bakıma başka bir dilsel bağlam içinde. Yalnız yazında değil; başka dilsel bağlamlar da sözkonusu: resim, sinema,

musiki... Bir bakıma, çok bencilce davranırsak diyebiliriz ki, bütün bu yapıtlar bizim imge üretimimizi besler.

- Galiba işlev sorununu getirip 'besleme'ye bağlayabiliyoruz. Ne anlıyorsun bu 'besleme' kavramından?

- Bakmak, dinlemek, okumak hep bir beslenme olarak görülebilir. Bu beslenme, canlı yaratığın, ister kedi olsun, ister insan olsun, uyarım açlığını doyurur. Tabiî uyarım açlığı derken, insanın, hele sanata yönelen insanın uyarım açlığının pek değişik uyarımlara yöneldiğini, ama bu uyarımların yine de uyarım olmaktan çıkmadığını unutmamak koşuluyla. Uyarım açlığı çoğu zaman farkına varmadığımız bir şey. Ama söz gelimi ben, anımın hastalığı sırasında —hastalığından önce de başlayan bir şeydi bu— şunu gördüm: Gitgide kapanmak biçiminde görülen bir gelişme. Gözlerinin rahatsızlığından ötürü kitap okuyamaması, sokağa çıkamaması, arkadaşlarıyla daha az görüşebilmesi... Kısacası, ben yetmiyordum... yetemiyordum. Çalışıyordum, susuyordum. Ona kitap okumayı aklettiğimde iş işten çoktan geçmişti. Artık ilgisini de çekmiyordu. Hastanede ilk sıralar çok açılmıştı. Yepyeni onca insan çıkmıştı karşısına. Sonra ona da alıştı, gitgide kötüledi. Eve döndüğünde pek küçük birtakım ayrıntıları büyüterek ilgi duymaya çalıştığı zamanlar oldu. Tabiî burada bir hastalık sözkonusuydu ama, yeterince uyarılamamanın önemli bir payı olsa gerekti işin içinde. Son günlerinde şarkı söyleyip durdu, ama dışarıdan gelen her uyarı rahatsız ediciydi artık. Bu, kapanma tabii. Ölüm işte!

- İmge üretiminin beslenmesini dirime —bütün örtülü anlamlarıyla dirime— beslenememesini bir çeşit ölüme koşut tutuyorsun anladığım kadarıyla. Acaba sanatçının imge üretimiyle alıcınınki arasında nasıl bir ayırım var? Nicelikçe ya da yeğinlikçe bir ayırım mı, yoksa nitelik ayırımı mı?

- Sanatın işlevlerinden biri de —gülmel— bir çeşit koruyuculuk: Her şeyi tanımış, öğrenmiş, bitirmiş olanların; her şeyin doğrusunu ben bilirim diyenlerin; dinlenmeye değer ne varsa benim sözlerimde var diyenlerin; benim dediğimi demeyen, yaptığımı yapmayan haindir diyenlerin; uzatmayalım, kendileriyle yetinmemiz gerektiğini ileri sürenlerin şerrinden, bizi koruyan bir şeydir sanat. Sanatçı, ürettiğini "yapıt" adını verdiğimiz "resmî" bir yoldan ortaya koyar; alıcı ise, ürettiğini ya yaşamında ortaya koyacaktır, ya yapıtında. Zaman içinde, uzam içinde ileri geri her doğrultuda her an işleyen bir alışveriştir bu. İmge üretimini her şeyden önce, en kaba biçimiyle, dünyayı, çevremizi, kendimizi algılamanın kalıplarını üretip karşılıklı olarak değiş-tokuş etmek diye düşünürüm. Yalnız bu değiş-tokuş biraz bencilce yapılır.

- Nasıl yani?

- İnsan kendi imgesini kurmaya çalışmaya başlıyor. Bunun için de çevreden rastgele derlediği imge öğelerini yağmalamaktan geri kalmıyor. Ancak zamanla,

kendi imgesini bir ölçüde kurduktan sonra karşılaştırmalara başlıyor. Bu karşılaştırmalar gene imgeler *arasında* karşılaştırmalardır. İşte imge üretiminin, bu imgeler arası karşılaştırmanın başlıca ortamı (en azından benim için) yazın Üretilen, ya da "alınan"...

- Bütün bu kuramsallıklardan sana atlayalım mı?

- Bir adımda geçelim. Şu anda kendimden söz ediyorum zaten. Örneğin kendimi yalnız gördüğüm gibi değil, başkalarının görmesini dilediğim gibi gösteriyorum.

- Nerede?

- Bu konuşmada işte... Diyelim ki bir yapıtım üzerine konuşturuluyorum...

- Konuşturuluyorsun evet, konuş.
- İzin istiyorum bir bakıma...

- Bu yazı kimin yazısı? Senin mi, benim mi?

- Tabiî senin.
- O zaman?!

- Yazı senin yazın olunca, ben olsa olsa bir "roman kişisi"yim. O "roman kişisi" de yazar, yazarlıkla uğraşan bir kişi. Roman kişisi olarak yapıtından söz ediyor. O zaman ne yapacak? Yapsa yapsa şunu yapabilir: Yapıtını belki açıklayabilir. Kendince açıklayabilir. İçine kattığı öğeleri gösterebilir. Ama bir okurun bu yapıtta bulabileceği öğeler bunlar olabilir, bunların hepsi olmayabilir, bunlardan başka şeyler olabilir.

- Yazarın açıklamaları okuru bağlamaz diyebilir miyiz?

- Tabiî. Yazar, ancak, bir okurla vardır. Okur da bir başka göz, bir başka kafadır. Kesinlikle yazarın kendi gözü, kendi kafası değil.

- Peki okur senin yapıtını kendi yorumları için sadece bir vesile mi bilecek?

- Vesile bilip başını alıp giderse, ya yapıntı yazarlığı ya da eleştirmenlik yapacaktır.

- Eleştirmen başını alıp gidebilir mi? Gider mi?

- Gidebilir. Yalnız; okur da, eleştirmen de, metnin desteklenemeyeceği ya da ancak sekiz dolantıdan sonra desteklenebileceği yorumlara giderse... Eh, kolay gelsin derim o okura da, eleştirmene de! Eleştiri desteksiz atış elbette değildir. Doğru dürüst okurluk da bu değildir.

Sahu.... Birtakım konulara değinip değinip bırakıyoruz ucunu. Bu konuşma iyice "özgürleşti" gitti... Konuşmak bana güç gelir hep. Meğer ki karşımdaki, çok iyi tanıdığım, bildiğim, hep konuştuğum biri ola. Bak örneğin bu konuşmayı seninle yapardım da, başkasıyla yapmak istemezdim. Neden? Birkaç şeyden ötürü: Bir kere bildik bir insanla konuşmak, kaygıların, konuların, kullanılan dil düzeyinin ortaklığına geniş ölçüde yaslanabilmek demektir. Bir ikili konuşma da, sırasında, bir topluluk karşısında sürdürülüyormuş gibi olabilir. Sorulması âdet olmuş sorular vardır; ya da, okurun merak edeceği sanılan düşünceleriniz... Bu çeşit soruların çoğu, yanıtlamak istemediğim, ya da "yanıtlamayacağım, kusura bakmayın" diyeceğim sorulardır. Bir yakınımla konuşurken öyle bir şey olmaz.

- Gel sana, "yazdıklarınızın güç anlaşılır olduğu söyleniyor, ne dersiniz?" diye sorayım da, yağmurdan kaçarken doluya tutul. Buna dost kazığı derler işte! Şaka bir yana, konuşmak güç de, yazmak daha mı kolay? Oradan girelim kolay ya da güç anlaşılma sorununa da.

- Konuşmanın güç geldiğini söylemeye başlamam boşuna değildi. Yazı yazmak, yazının tümünün yönetimi bende olduğu için daha kolay. Ama gerek kendi yazarlığım açısından taşıttığı sorumla, gerek kuramsal olarak herhangi bir ortak iletişim temelimiz olmayan okur karşısında taşıttığı sorumla, çok daha güç bir iş oluyor.

- Okuru nasıl bir yere koyuyoruz? Onun karşısındaki sorumumuzu yerine getirme kaygımız yanında, ondan da bir beklentimiz olmalı değil mi?

- Okur bizimle iletişime girmeye, en azından, isteksiz olmayan bir kişi. Ama bu iletişime onu istekli kılmak, bu isteğini sürdürmek, her yazarın dilediği bir şey olsa gerek. Ancak, hangi okur bu? Kendisinde bazı nitelikler öngördüğümüz okur. İletişime girmenin gereğini yerine getirmekten yüksünmeyecek okur. Yani etkin, katılıcı okur.

- O zaman, her okumaya kendini vermeyen bir metin, bir yazı sözkonusu demektir değil mi? Yazar olarak birtakım okumaları belirliyor olabilir miyiz? Ya da metnin güçlüğü —sözgelimi senin metinlerin için sık sık ileri sürülen "güç anlaşılırlık"— okurun katılıcı olmasıyla çözülüyor mu? Sanırım sorun burada çözülmüyor. O zaman bu güçlükten nasıl bir şey anlamalı?

- "Metinde düz ayak okumayı yokuşa süren ne" demek istiyorsun. Kat kat anlamsal dizgeler, bu dizgelerde kullanılan imler, belli duyarlıklara ya da bilgi birikimlerine daha yakın ya da daha uzak düşebilir. Elbette ilk okuma düzeyinde, dikkatli bir okurun, okumasını çeşitli "dalgaya düşme"lerle aksatmayacak bir okurun, bilgi birikiminden ya da duyarlığından söz edilebilir. Ancak yazar da, tasarlayabildiği iyi okurun kendisiyle iletişime girebilmesi için, gerektiğini düşünebileceği her koşulu yerine getirmek zorundadır. Bana, benim yazıma gelince, benim tümce kurma anlayışım, "dolu" adını verebileceğim bir tümce yapısına dayalı. İletilen öğeni açısından taşırılığı elden geldiğince azaltmak, bir tümceye elden geldiğince öğeni yüklemek... İlk yazışta, her an, böyle düşünmesem bile, çalışıp çalışıp enindesonunda beğendiğim, "şimdi oldu" dediğim tümce öyle oluyor. Dolayısıyla kolay anlaşılır, yani bilinen öğelerin çoğunlukta olduğu tümceler değil benimkiler.

- Evet de, bence salt tümcelerinin yapısından kaynaklanan bir güçlük değil senin metinlerin için öne sürülen. Kurgudan, bütünlükten doğan bir güçlük belki daha da göz korkutuyor.

- Öyle bir güçlük de var ama, geniş ölçüde tümcelerin bu niteliğine bağlı bir şey.

- Bence pek de öyle değil. Örneğin birtakım göndermeler var senin metninde. Birtakım kanallar, koşutlamalar var.

- Evet. Koşutlamalar. Doğrusu bir "ikili" bulmadan yazamıyorum ben pek. En az iki yolda ilerliyor yazım. Doğrultuları karşıt da olsa, koşutluk de buna istersen.

- Yani diyalektik. Bir çeşit diyalektik?

- Öyle. Kimilerine garip de gelse bu adlandırılış, diyalektik bir kurgu sözkonusudur yazılarımda. Göndermelere gelince, göndermeler belli bir yere yapılıyor, bir kez yapılıyor, bir daha söylenmiyor aynı şey. Kullanılan bir sözcüğün anlamının getirdiği sonuçların bütünüyle kavranması bekleniyor. Örneğin, *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*'nın son sayfaları, "Usta Beni Öldürsen E"nin sonu gibi.

- Örneklerini biraz açar mısın?

- "Usta Beni Öldürsen E"de kim öldü, kim kaldı? Çokları atlayabiliyorlar. *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*'nda habercinin getirdiği haber, imparatorun resimleri yeniden kabul ettiğidir. Ama bütün olup bitenlerden sonra gümbürtüyle ilan edilmesi beklenen şey, en sessiz bir biçimde geçiştiriliyor. Taşınılığın azaltılması yine.

- Anlaşılmanın güçlüğüne geçmeden önce bir de yazmanın güçlüğünden söz etmiştin. Okur yanından baktığımız yazıya bir de yazar yönünden bakarsak, senin için hangi sorunlar öne çıkıyor?

- Yazarın bir de kendi yazısı karşısındaki sorumu düşünülürse - kendi hesabıma! Herkes için öyledir, öyle olmalıdır demek aklımdan geçmez— başlangıçta yazar dünyayı anlatmak üzere kullanacağı dili bulmaya/kurmaya çalışır. Ama kendi deyişini bulduğu zaman —yıllar önce Turgut Uyar'ın kullandığı "korkulu ustalık" deyimini ben de burada kullanmak istiyorum— bu deyişte yerleşmesi tehlikeli olabilir. Kendi, kişi olarak sürekli bir değişim içindeyken, bakışı değişirken, baktığı değişirken, kullanmasını çok iyi başardığı bir aleti, hiç değiştirmeden kullanmayı sürdürebilir mi? Aletin yetersizliği sözkonusu olur burada; dolayısıyla sürekli olarak bu deyişi bakışına, baktığına uyarlamak zorundadır yazar. Buna 'yazarın kendini yenilemesi' adı verilmiştir. Ben, yazarın yazarlığı karşısındaki sorumu diyeceğim.

- Hani bir yapıtın üzerine konuşturulacaktın sen! Uzaklaşmadık o konudan, dönebiliriz. Sende, yinelenen ya da temelde kendini duyuran birtakım ana temalar, buna bağlanan yan temalar, yani izlekler ve izlekçeler bulunabileceğini düşünüyorum ben. Kimi çeşitlemeler. Bir örnek vererek desteklesene beni biraz.

- Evet. Örneğin av-avcı teması genellikle kullandığım bir şey. Yaratanın, duğuranın öldürmesi... Çırak-usta da buna katılıyor "Avından El Alan"da, "Usta Beni Öldürsen E!"de, "Kısmet Büfesi"nde; çünkü "el almak" zaten bunu düşündürür. Çırak-usta da, av-avcı da birbirine sıkı sıkıya bağlı. Tek yönlü ilişkiler değil kesinlikle. Karşılıklı. Öyle ki, kimin öğrettiği ya da kovaladığı, kimin öğrendiği ya da kovalandığı sonunda bilinmez olabiliyor. İki taraf da akıllı, iki taraf da kurnaz, öldürücü, sevgi dolu olabiliyor. Belki de yaşamanın en temel ilişkileri bunlar. Ölüm her zaman her şeyin ardında. Av-avcı ilişkisi, çırak-usta ilişkisine dönüşebiliyor. Hem de birden çok yerde. Öğrenme, şamanlığa bağlı öğelerle birleşirken, aydınlanma da ölümle birleşiyor. Bütün bu öğelerle izlekler birbirine çok yakından bağlı.

Bunu gözönünde tutan bir okuma, herhalde güçlükle karşılaşmayacaktır bak! Diyeceğim, minyatürlerin anıştırılması ile, binlerce yıldır şu ya da bu biçimde süregelmiş simgeler, metnin çerçevesini genişletiyor, hatta bana sorarsan, açıklayıcı bile olabiliyor. Yinelenen izlekler diyorsun... sevi-sevgi-bağlanma-umut hemen her masalda en önemli yeri tutuyor diyebilir miyiz bilmem. Belki hepsinde değil ama...

- 'Umut' diyorsun. Ne tuhaf! Bana da, karamsarlık, korku egemenmiş gibi geliyor sanki masallarda.

- Bilinmediğin hemen kapının ardında bekleyen bir çağda, bir korku çağında yaşadığımızı düşünüyorum da... Küçük ya da büyük düzenlerimiz bir yerde yıkılıverir. Kar yağmadık dağ kalmamış... Korku o zaman başlıyor.

- Tamam. Ya umut?

- Umut, bunun karşısında düşünebileceğimiz belki tek karşı-ağırlık. Korktuğumuz halde, hemen canımıza kıymaya kalkmadığımıza göre, bu korkuyu biraz dengeliyor olabilsek gerek.

- Bu kadar bir umut?

- Bu kadar! Evet!

- Kitabında "Göçmüş Kediler Bahçesi" masalının, bütün öbürlerinin arasına serpiştirilmiş ya da yerleştirilmiş olmasının, bu izlekler sorununa biraz daha açıklık getirebileceğini düşünür müsün?

- İzleklerin hepsi orada geliştirilmişti. Yaşam oyunundan ölüm oyununa, av-avcı ilişkisinden, çırak-usta ilişkisine, sevinin gücüyle umuttan, korkuya dek, izleklerin hepsi.

- "Yengece Övgü", "Korkusuz Kirpiye Övgü", "Yağmurlu Kentin Güneşçisi" masallarının öbürleri arasında daha biraz farklı bir yerleri var gibi?

- Umudun en ağır bastığı iki masal: Kirpi ile Güneşçi. Korkunun en az olduğu da: Yengeç.

- Korkudan korkmanın en az olduğu mu?

- Hmm! Fena olmaz. Ama korkudan korkmak başka bir öyküdür. Korkuya en çok meydan okunan masal Yengece Övgü.

- Ben bu üç masalı daha az çarpıcı, daha az ilginç bulduğuma, ayrı bir öbekte tuttuğuma göre, sana umut umut derken, ben de demek aslında korkunun, karamsarlığın daha etkileyici, daha "gerçek" olduğunu düşünüyormuşum! Peki, pat diye bir soru: Kedi ile, kedilerle ilişkin, alışverişin, seni tanıyanın seninle birlikte tanıdığı bir özelliğin. Kitabının adına varasıya kediler yaşamının ta içine sokulmuştur senin. Nasıl bir anlam yüklü var bu kedilerin?

- Kedi: Yumuşak, istediği zaman sokulan, gücünü hep gizleyebilen, saldırıya ne zaman geçebileceği çok az kestirilebilen bir yaratık. Çocukluğumdan beri beni büyülemiştir. Kediyle ilişki hem güzeldir, hem tembellliğe, alışmışlığa izin vermez. Bu sözlerimden de kedilerimin alışılagelmiş, sokulgan, uysal, mutluluk, doygunluk içinde mırıldanıp duran kediler olmadığı anlaşılır.

- Allah için! Bibik'i tanıyan bilir! Kedilerinle —somut ya da kurmaca kedilerinle— seviden anladığın ya da anladıkların arasında bir bağıntı varmış gibi geliyor bana hep. Kedi bahsi senin, neredeyse sevi bahsi kadar ilgini çeker. Bilmem çok mu öznel bir kurgulamam bu benim? Yani benim Bilge imgem, senin olduğun ya da gösterdiğin Bilge imgesinden pek mi uzağa düşüyor? Bak, yüzüne karşı, senin imgeler kuramından aşırmalara başladım bile!

- Aşır, mal senin! Hiç uzağa düşmüyorsun, göbeğindesin işin!

- Nedir bağıntı?

- Sevi! Sevilenler... Onlar kedi. Onları kediden seçiyorum belki; ama belki ben de arada kedilik ediyorum. (Kedice tembelliklerimi, bu sözlere hiç katmayalım şu ara!) Kedi, ara ara da olsa, birliktelğin mutluluğunu öylesine duyurabilen bir yaratık ki!...

Yazar olarak, bir gün, bir kişinin olsun yaşamını kolaylaştırmışsam, çekilir (ya da ilginç) kılmışsam, ona bir şeyler katabilmişsem, ne mutlu bana! Başkalarının yazdığında ben öyle birşeyler bulabiliyorum, sürekli olarak. Sevi de, bir bakıma, bir dönem, bir süre olsun, insana bu açılışı, genliği getirmiyor mu? "Sonsuzluk" diyebileceğimiz bir aşmanın tadını tattırmıyor mu?

Kırılmamak, öfke, şiddet yoluna girmemek için esnek olmayı öğrenmeye çalıştım. Sevide de, günlük yaşamda da. Kötümsersem, öylesi bir kötümserim. Ama umut denen şeyi hiçbir zaman kaybıp atamadım ki içimden!●

SESİMİZ

Aylık yazın ve ekin dergisi

Hasibe Ayten'in yönetiminde
Yeni atılımlara yeni bir dergi

P.K. 64 Maltepe/ANKARA